

ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ (СТ. 374 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

У статті розглянуто питання суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 374 КК. Встановлено, що простий склад порушення права на захист, на відміну від кваліфікованого, є формальним. Порушення права на захист характеризується прямим умислом; ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків (засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи або інші тяжкі наслідки) може полягати як в умисній, так і в необережній формі вини.

Ключові слова: право на захист, змішана форма вини, матеріальний склад злочину, формальний склад злочину.

В статье рассмотрены вопросы субъективной стороны преступления, предусмотренного ст. 374 УК. Установлено, что простой состав нарушения права на защиту, в отличие от квалифицированного, является формальным. Нарушение права на защиту характеризуется прямым умыслом, отношение субъекта к общественно опасным последствиям (осуждение невинного в совершении уголовного правонарушения или иные тяжкие последствия) может заключаться как в умышленной, так и в неосторожной форме вини.

Ключевые слова: право на защиту, смешанная форма вини, материальный состав преступления, формальный состав преступления.

Paper deals with the issues of the subjective aspect of a crime foreseen by the Article 374 of the Criminal Code. It is stated that the common material elements of the violation of a right to defence, unlike qualified one, are formal. Violation of the right to defence is characterized by direct intent. The relation of a subject to socially dangerous consequences (conviction of an innocent person with a criminal offense or other serious consequences) can consist of deliberate, as well as negligent form of guilt.

Key words: right to defence, mixed form of guilt, substantial composition of crime, formal composition of crime.

Внутрішню сторону злочину, тобто психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків, у юридичній літературі називають суб'єктивною стороною [11, с. 142; 9, с. 129]. Саме суб'єктивні особливості діяння, як наголошує П.С. Матишевський, надають протиправній поведінці, спрямованій на спричинення шкоди суспільним відносинам, характер злочину [20, с. 19]. З огляду на викладене, а також беручи до уваги відсутність наукових розробок щодо визначення суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 374 Кримінального кодексу України (КК), зважаючи на необхідність належної правової охорони конституційної гарантії права особи на захист, актуальним вбачається дослідження цього питання. Отже, основною метою цієї статті є з'ясування обов'язкових і факультативних ознак суб'єктивної сторони порушення права на захист. Зазначена мета зумовила постановку завдання – проведення на основі теоретичних напрацювань науки кримінального права й результатів емпіричного дослідження (анкетування представників правозастосовних органів та узагальнення судової практики) аналізу суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 374 КК.

Зауважимо, що серед науковців дослідженню суб'єктивної сторони та її складовим ознакам присвятили свої праці В.І. Борисов, П.С. Дагель, М.Й. Коржанський, Г.А. Кригер, Н.Ф. Кузнєцова, П.С. Матишевський, А.А. Музика, В.А. Нерсенян,

Б.С. Нікіфоров, А.О. Пінаєв, О.І. Рарог, Ш.С. Рашковська, С.А. Тарарухін, Н.М. Ярмиш та інші. Аналіз робіт цих авторів засвідчив, що у доктрині кримінального права загальноновизнаним вважається віднесення до ознак, які визначають суб'єктивну сторону складу злочину, вини, мотиву і мети, при цьому перша є головною (обов'язковою), а інші дві – факультативними. Ці ознаки, являючи собою різні форми психічної активності, взаємозалежні й органічно пов'язані між собою, хоча і мають самостійне юридичне значення. Їх повне та всебічне встановлення є необхідною умовою для правильної кваліфікації злочину, визначення ступеня суспільної небезпеки як діяння в цілому, так і особи, котра його скоїла зокрема, а також індивідуалізації відповідальності.

Вина, як вже зазначалося, є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину [31, с. 14]. На відміну від неї, встановлення мотиву та мети, залежно від законодавчого закріплення їх у нормі, для одних складів є необхідним (на етапі кваліфікації діяння), а для інших – навпаки [11, с. 142; 7, с. 225; 28, с. 86; 17, с. 291–292]. Водночас, незалежно від того, прямо вони передбачені у диспозиції статті чи ні, мотив і мета потребують з'ясування, оскільки можуть впливати на індивідуалізацію покарання при його призначенні.

З урахуванням змісту диспозицій ст. 374 КК простий склад злочину, передбачений частиною першою статті, є формальним, оскільки у ній відсутні посилання на суспільно небезпечні наслідки, а кваліфікований (ч. 2), з огляду на вжиття законодавцем формулювань “призвели до засудження невинної ... особи” та “спричинили інші тяжкі наслідки” – матеріальний [15, с. 158–159]. Тобто у першому випадку інтелектуальний аспект складу злочину включає тільки усвідомлення і розуміння суспільної небезпеки вчиненого діяння, вольовий же обмежується бажанням вчинити конкретне діяння. У другому випадку, тобто у злочинах із матеріальним складом, вина визначається психічним ставленням до самого діяння і до суспільно небезпечних наслідків, що настали в результаті його вчинення. Так, визначаючи суб'єктивну сторону кваліфікованого складу порушення права на захист, необхідно насамперед встановити, що суб'єкт злочину (слідчий, прокурор, суддя): а) усвідомлював факт порушення ним гарантованого законом права особи (підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного) на захист, а також те, що таке порушення суперечить інтересам правосуддя; б) передбачав, що ці дії завдають шкоди змісту правильної, заснованої на неухильному дотриманні чинного законодавства, роботи досудового органу й суду (проведення необ'єктивного та упередженого розслідування кримінального провадження і судового провадження всупереч його загальним засадам, прийняття за результатами незаконного рішення) або створюють загрозу настання такої шкоди; в) незважаючи на таке усвідомлення й передбачення, все одно бажав вчинити відповідні дії. При цьому, якщо винний передбачав можливість заподіяння шкоди і бажав цього або ставився до цього байдуже (наприклад, до засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи), то все скоєне охоплюється однією формою вини – умислом (прямим чи непрямым). Водночас у випадках, коли така особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків (тяжких наслідків, зокрема самогубства, тяжкого захворювання потерпілого), але легковажно розраховувала на їх відвернення або взагалі не передбачала можливості їх заподіяння, однак, порушуючи конституційно закріплене право особи на захист, повинна була і могла їх передбачити, постає необхідність встановлення двох самостійних форм вини: умислу стосовно діяння і необережності стосовно наслідків, що настали.

Розглянемо усталені в науці кримінального права основні позиції щодо питання змісту вини при вчиненні злочинів із формальним та матеріальним складом. Так, одні автори дотримуються думки, що у злочинах із формальним складом вина включає психічне ставлення не тільки до діяння, але й до його суспільно небезпечних наслідків [8, с. 6; 25, с. 27]. Інші вчені, не підтримуючи таку конструкцію умислу у формальних складах, зазначають, що вона не відповідає законодавству про кримінальну

відповідальність [28, с. 37], оскільки воля суб'єкта у цьому разі спрямована саме на діяння [18, с. 149; 41, с. 148; 4, с. 74]. Так, В.Д. Меньшагін звертає увагу, що непрямий умисел неможливий при таких злочинах, коли власне суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність) утворює закінчений склад, до якого не включається настання певних суспільно небезпечних наслідків [21, с. 157]. Прихильником такої позиції є О. І. Рарог, який робить висновок, що при вчиненні злочину з формальним складом зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії й у бажанні вчинити цю дію. Такий умисел є прямим і лише він притаманний умисним злочинам, які мають формальний склад [28, с. 39]. Ми поділяємо позицію цих вчених і вважаємо, що такі дії, як “недопущення чи ненадання своєчасно* захисника” або “інше грубе порушення права на захист” безпосередньо вказують на їх умисний характер.

Крім того, на нашу думку, слід врахувати специфіку суб'єкта і сфери його професійної діяльності. Слідчий, прокурор та суддя володіють спеціальними знаннями, що дають їм змогу встановити незаконність обмеження чи позбавлення особи наданих їй законом тих чи інших прав, у тому числі права на захист. Слідчі, прокурори і судді достовірно знають зміст гарантованого Конституцією України права особи на захист, у чому саме воно виявляється при здійсненні кримінального правосуддя, а також те, що порушувати це право заборонено законом.

Крім того, необхідно зазначити, що під час проведеного анкетування переважна більшість опитаних, а саме 80 %, вказали, що суспільно небезпечне діяння, передбачене ч. 1 ст. 374 КК України, може вчинятися лише з прямим умислом. Наведене підтверджується й судовою практикою [38; 39].

Враховуючи викладене, можемо констатувати, що суб'єктивна сторона порушення права на захист характеризується прямим умислом. Тобто суб'єкт усвідомлює, що він, не допускаючи чи не надаючи своєчасно захисника підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному або вчиняючи інше грубе порушення права на захист, діє незаконно, але все одно бажає діяти саме таким чином. Із цією точкою зору погоджуються й вітчизняні вчені [12, с. 779; 23, с. 1099; 13, с. 696; 14, с. 850].

Щодо питання змішаної (подвійної, складної) форми вини, то необхідно зазначити, що у теорії кримінального права деякі автори принципово заперечують можливість її існування [8, с. 5; 40, с. 156; 19, с. 64; 16, с. 25], інші, навпаки, – визнають її [37, с. 112–113; 6, с. 183; 5, с. 76; 33, с. 148–149; 26, с. 36; 1, с. 107], треті вважають, що таке ставлення суб'єкта може мати місце лише в кваліфікованих складах злочинів [42, с. 438; 30, с. 57; 29, с. 129]. Не вдаючись до полеміки із цього питання, наведемо лише деякі існуючі на сьогодні позиції вчених. Так, В.І. Борисов виділяє дві групи злочинів зі змішаною формою вини та відносить до їх переліку: 1) злочини, в яких діяння, що є порушенням будь-яких правил безпеки, само по собі, безвідносно до наслідків, є адміністративним чи дисциплінарним правопорушенням, і тільки настання суспільно небезпечних наслідків, причинно пов'язаних із діянням, робить усе вчинене злочином; 2) злочини, в яких умисне діяння спричиняє два різних наслідки: перший (найближчий) є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, другий (віддалений) – кваліфікуючою ознакою [11, с. 180]. Таку позицію вченого підтримують й інші науковці [4, с. 165–166; 35, с. 118]. Позиція В.І. Борисова, на нашу думку, є слушною, але разом із тим неповною, оскільки таке групування не охоплює всіх можливих випадків. Зокрема, злочин, передбачений ст. 374 КК, не можна віднести до жодної із визначених науковцем груп, а тому групування злочинів зі змішаною формою вини, запропоноване М.І. Хавронюком, вбачається більш точним. Так, М.І. Хавронюк, виділяючи складну форму вини, відносить до неї чотири випадки: 1) психічне

* Використання законодавцем терміна “своєчасно”, який за своїм змістом вказує на певні часові межі, не може свідчити, що злочин, передбачений ст. 374 КК, може вчинятися з необережності, оскільки порядок забезпечення особи права на захист (наприклад, забезпечення захисником за призначенням) та реалізація останнього права (як під час досудового розслідування кримінального правопорушення, так і судового провадження) детально регламентовані процесуальним законом.

ставлення до діяння характеризується прямим умислом, а до наслідків – необережністю; 2) психічне ставлення до діяння характеризується прямим умислом, а до наслідків – умислом або необережністю; 3) психічне ставлення до діяння характеризується умислом або необережністю, а до наслідків – необережністю; 4) психічне ставлення до діяння характеризується прямим умислом, а до наслідків – прямим або непрямим умислом [43, с. 12–17]. У контексті такого групування злочинів залежно від форми вини, вважаємо, що кваліфікований склад порушення права на захист (ч. 2 ст. 374 КК) слід віднести до другої групи. Зазначимо, що наявність змішаної форми вини у такому складі злочину зумовлена, насамперед, тим, що між діянням і його наслідками (засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи чи інші тяжкі наслідки) має місце певний проміжок часу, а тому необхідним є окремий розгляд психічного ставлення суб'єкта до діяння (недопущення чи ненадання своєчасно захисника чи інше грубе порушення права на захист), а також до суспільних наслідків такого діяння, що може характеризуватися як умисною, так і необережною формою вини. Аналогічної думки дотримується й В.І. Тютюгін [14, с. 850].

Мотив і мета у теорії кримінального права визнаються факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину [24, с. 132; 32, с. 146; 22, с. 15;], але незалежно від цього завжди мають кримінально-правове значення [4, с. 194], оскільки поведінка людини завжди зумовлена будь-якими мотивами, що спонукають до чогось, і певною метою, на досягнення якої спрямовані зусилля особи. Мотив поведінки, формуючись у свідомості особи, здійснює вплив на її волю, надаючи їй певну цілеспрямованість, у зв'язку з чим характеризує як ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння, так і характер та ступінь суспільної небезпеки особи, яка його вчинила [27, с. 343]. При цьому, якщо мотив відповідає на питання, чому людина вчинила саме так, то встановлення мети дозволяє з'ясувати, заради чого особа вчиняє діяння, чого вона прагне цим досягти [35, с. 66; 36, с. 151]. Мотив і мета – не лише самостійні ознаки поведінки особистості, вони взаємозалежні, пов'язані між собою, оскільки мотив реалізується через мету.

Слід зазначити, що у теорії кримінального права вчені дотримуються єдиної думки, що саме слід визнавати мотивом. Хоча запропоновані визначення й різняться за своїм змістовим навантаженням, їхня суть залишається незмінною. Так, мотивом вважають ті внутрішні спонування, якими керується суб'єкт при вчиненні злочину [2, с. 57; 3, с. 6; 32, с. 14], а метою – ідеальний образ бажаного майбутнього результату, якого прагне злочинець, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [4, с. 184].

Мотиви та мета порушення права на захист можуть бути різними і на кваліфікацію вчиненого злочину не впливатимуть, оскільки диспозиція ст. 374 КК не містить будь-яких вказівок щодо них. Проте вважаємо, що мотив, як і мету, обов'язково слід встановити для з'ясування сутності злочину, оскільки без них неможливо скласти уявлення про характер процесу, що відбувається у свідомості суб'єкта в момент вчинення діяння.

Зазначимо, що аналіз проведеного анкетування дав змогу виділити такі основні мотиви вчинення порушення права на захист: бажання швидко завершити досудове розслідування чи здійснити судовий розгляд – 88,9 %; бажання поліпшити показники у роботі – 76 %; безперешкодне здійснення кримінального провадження – 52,9 %*. Встановлення одного домінуючого мотиву в злочині, передбаченому ст. 374 КК України, можливе тільки з урахуванням всіх об'єктивних і суб'єктивних обставин справи, ситуації, що передувала злочину, а також подальшої поведінки винного, тобто з урахуванням причин виникнення мотивів злочину (аналогічне правило доцільно застосовувати й щодо встановлення мети порушення права на захист). Тому виділити будь-який один мотив вчинення злочину в законі не вбачається можливим.

*Із 250 опитаних осіб 170 – працівники прокуратури, органів юстиції, судді, а 80 – працівники правоохоронних органів.

Отже, за суб'єктивною стороною суспільно небезпечне діяння у формі порушення права на захист (ст. 374 КК) характеризується умисною формою вини. Ставлення ж суб'єкта до наслідків може бути як умисним, так і необережним. Суб'єкт злочину (слідчий, прокурор, суддя), порушуючи право особи на захист, усвідомлює, що дії, які він вчиняє, є незаконними, але все одно бажає їх вчинити. При цьому винна особа передбачає настання тяжких наслідків (ч. 2 ст. 374 КК) або ж передбачає лише можливість настання зазначених наслідків і легковажно розраховує на їх відвернення, чи не передбачає можливості їх настання взагалі, хоча повинна була і могла їх передбачити (відповідно, злочинна самовпевненість і недбалість – стосовно наслідків; змішана форма вини – стосовно кваліфікуючого складу порушення права на захист).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Багіров С.* Подвійна форма вини і реформа кримінального законодавства України / С. Багіров // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного ін-ту МВС України : збірник наукових праць – 2000. – № 2 – С. 106–111.
2. *Бажанов М.И.* Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / М.И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 167 с.
3. *Волков Б.С.* Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Б.С. Волков. – Казань : Казан. ун-т, 1982. – 50 с.
4. *Дагель П.С.* Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Ученые записки ДДУ. – Владивосток, 1968. – Вып. 21. – Ч. 1. – С. 73–76.
5. *Зелінський А.Ф.* Визначення форми вини у вчиненні деяких злочинів / А.Ф. Зелінський // Радянське право – 1977. – № 8. – С. 74–78.
6. *Карпец И.И.* Современные проблемы уголовного права и криминологии / И.И. Карпец – М. : Юрид. лит., 1976. – 224 с.
7. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина : [курс лекцій] / М.Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2001. – 432 с.
8. *Кригер Г.* Еще раз о смешанной форме вины / Г. Кригер // Советская юстиция. – 1967. – № 3 – С. 5–6.
9. Кримінальне право. Загальна частина : підруч. / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. ; за ред. М.І. Мельник, В.А. Клименко. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
10. Кримінальне право України : Загальна частина : підруч. для юрид. вузів і фак. / за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х. : Право, 1997. – 368 с.
11. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
12. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. – вид. восьме, переробл. та доп. – Х. : Одиссей, 2012. – 904 с.
13. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Видання сьоме, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2011. – 824 с.
14. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін., 2013. – 1040 с.
15. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 06 березня 2013 року : (Відповідає офіц. текстові) – К. : Алерта, 2013. – 184 с.
16. *Кузнецова Н.Ф.* О квалификации вины / Н.Ф. Кузнецова // Сов. юстиция. – 1980. – № 23 – С. 24–26.
17. Курс уголовного права : Общая часть : В 2 т. : учебник для вузов / Г.Н. Борзенков, В.С. Комиссаров, Н.Е. Крылова и др. ; под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1999. – Т. 1 : Учение о преступлении. – 1999. – 592 с.
18. Курс советского уголовного права : В 5 т. / М.Д. Шаргородский, И.И. Солодкин, С.А. Домахин и др. ; отв. ред. Н.А. Беляев (т. 1–5), М.Д. Шаргородский (т. 1–3). – Л. : ЛГУ, 1968 – 1971. – Т. 1 : Ч. общая. – 1968. – 646 с.
19. *Лукьянов В.В.* “Двойная” вина – свидетельство отставания юридической науки от требований технического прогресса / В.В. Лукьянов // Государство и право. – 1994. – № 12. – С. 53–64.
20. *Матышевский П.С.* Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матышевский. – Киев : Юрінком, 1996. – 240 с.
21. *Меньшагин В.Д.* Умысел как форма вины // Советское уголовное право. Общая часть : Учебник / В.Д. Меньшагин, И.М. Гальперин, Н.Д. Дурманов и др. ; под ред. В.Д. Меньшагина, Н.Д. Дурманова, Г.А. Кригера, В.Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – Гл. X , § 3. – С. 148–161.

22. *Музика А.А.* Суб'єктивна сторона злочину / А.А. Музика. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http : // cydop.com.ua/content/view/full/1360/58/1/2/](http://cydop.com.ua/content/view/full/1360/58/1/2/).
23. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
24. *Наумов А.В.* Российское уголовное право / А.В. Наумов. – М. : БЕК, 1996. – 560 с.
25. *Никифоров Б.С.* Об умысле в действующем законодательстве / Б.С. Никифоров // Сов. государство и право. – 1965. – № 6. – С. 26–36.
26. *Пинаев А. А.* Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вины: учеб. пос. / А.А. Пинаев. – Харьков : Юрид-кий ин-т, 1984 – 52 с.
27. *Пионтковский А.А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права. Общая часть. – М. : Ин-т гос. и пр. Акад. наук СССР, 1961. – 666 с.
28. *Рарог А.И.* Вина в советском уголовном праве / А.И. Рарог. – Саратов : Сарат. ун-т, 1987. – 186 с.
29. *Рарог А.И.* Квалификация преступлений по субъективным признакам / Ассоциация Юридический центр / А.И. Рарог. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 279 с. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса).
30. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог – М., 2001. – 136 с.
31. *Рарог А.И.* Теория вины в советском уголовном праве (общие и специальные вопросы) : Автореф. дис ... докт. юрид. наук : 12.00.08. / Всесоюзный юридический заочный институт. – М., 1988. – 30 с.
32. *Савченко А.В.* Мотив і мотивація злочину : монографія / А.В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
33. Советское уголовное право. Часть общая : учебник / С.П. Бузинова, Н.В. Васильев, М.А. Тельфер и друг. ; Под редакцией П.И. Гришаева, Б.В. Здравомыслова – С, Юрид. лит-ра, 1982 – 440 с.
34. *Тарарухин С.А.* Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С.А. Тарарухин. – К. : ЮРИНКОМ, 1995. – 208 с.
35. *Тарарухин С.А.* Установление мотива и квалификация преступления : [монография] / С.А. Тарарухин. – Киев : Вища школа, 1977. – 152 с.
36. *Таций В.Я.* Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву / В.Я. Таций. – Х. : Изд. при Харьков. гос. университете, 1988. – 160 с.
37. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 364 с.
38. Ухвала Верховного Суду України від 07 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.reyestr.court.gov.ua](http://www.reyestr.court.gov.ua).
39. Ухвала Верховного Суду України від 25 березня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.reyestr.court.gov.ua](http://www.reyestr.court.gov.ua).
40. *Фесенко Є.В.* Об'єкт злочину під кутом зору теорії цінностей, а також опонентів цієї концепції / Є.В. Фесенко // Адвокат. – 2003. – № 6. – С. 9–12.
41. *Филановский И.Г.* Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / И.Г. Филановский. – Л. : ЛГУ. – 176 с.
42. *Фролов Е.* Двойная форма вины / Е. Фролов, А. Свинкин // Советская юстиция. – М. : Юрид. лит., 1969, № 7. – С. 7–8.
43. *Хавронюк М.І.* Злочини зі складною виною у кримінальному кодексі України / М.І. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 3. – С. 9–17.

Отримано 10.06.2013